

So-bivanje s starejšimi

Uroš Lobnik

O kot Odgovornost družbe za večgeneracijsko bivalno okolje

Večina starostnikov se v nekem trenutku znajde v situaciji, ko življenje doma ni več varno in ni več udobno. Takrat so prisiljeni sprejeti težko odločitev za preurejanje doma ali za preselitev v primernejše bivališče in na lokacijo, ki jim bo bistveno izboljšala življenje. Odgovorost družbe je, da olajša oziroma pomaga pri odločanju s čim širšo ponudbo, ki jo prilagaja posamezniku in njegovim specifičnim potrebam: preurejanje domačega doma, pomoč na domu, preselitev oz. iskanje stanovanja za starejše ljudi.

Večina starejših si želi zaživeti tako, da jih vzdrževanje hiše ali stanovanja finančno in psihično ne obremenjuje, torej v stanovanje, ki ga je manj zahtevno vzdrževati. Ob sprejemanju odločitev si želijo imeti na izbiro tudi širok nabor možnosti na izjemno raznolikih lokacijah (od mestnega središča, življenja na robu naselja ali v suburbiji oziroma na podeželju). Nekateri raje živijo bližje družini ali prijateljem, nekateri želijo imeti čim lažji dostop do javnega potniškega prometa, do zdravstvenih in drugih javnih servisov, ali do površin, kjer lahko čim bolj kakovostno preživljajo svoj prosti čas. Večina se ne želi preseliti, dokler to ni neizogibno potrebno, in želi ostati v okolju, v katerem je preživela večino svojega življenja. V tem pogledu postane pomembno, da je bivanjski prostor zasnovan kot vseživljenjsko bivalno okolje, ki ponuja lokacije in objekte, katerih tipologija in arhitektura omogočajo čim bolj primerno in postopno prilagajanje njihovim spreminjajočim se potrebam.

Starejši ljudje se borijo izključenosti iz socialnega okolja, po drugi strani pa si želijo zagotoviti izolacijo v neki specifični obliki (npr. prosto stoječa hišica z vrtom, bungalov...). S potrebo po oskrbi narašča potreba po izolaciji, prav tako pa tudi želja po čim daljšem obdobju neodvisnosti – v tem pogledu si večina starejših želi živeti v skupnosti z okoljem, ki jim omogoča, da čim dlje ohranjajo svojo neodvisnost, ob njihovim potrebam prilagojeni oskrbi in podpori, ki je voljo v kraju ali čim bližje kraju bivanja.

Medtem ko menjava, nakup ali najem nepremičnine, ki je prilagojena potrebam starostnikov, predstavlja eno od prvih, selitev v dom z oskrbo pa zadnjo možnost izbire bivanja (obe sta v Sloveniji zelo omejeni), lahko družba pomaga pri reševanju stanovanjske problematike starejših z razvojem številnih drugih, alternativnih rešitev bivanja, ki so prilagojene stopnji in vrsti potreb po oskrbi. Večina alternativnih oblik bivanjskih možnosti za starejše vključuje potrebe po oskrbi, ki je povezana s telesnimi ali duševnimi zdravstvenimi težavami, te pa so pogosto sorodne s potrebami mlajših odraslih invalidov, ki si želijo zagotoviti čim višjo stopnjo neodvisnosti.

Uvajanje novih oblik bivanja v skupnosti – z ustrežno socialno in davčno politiko lahko nedvomno poveča interese investorjev za razvoj in gradnjo novih oblik bivanja v skupnosti – in s tem tudi socialni angažma arhitektov, vendar nujno potrebujemo kakovostne vzorčne primere (ni dovolj, da se nanje naslonimo le s primerih dobre pakse iz tujine).

S kot Storitve nastanitve z oskrbo

»Storitve nastanitve z oskrbo izvajajo domovi za starejše, posebni socialni zavodi, varstveno-delovni centri, zavodi za usposabljanje in zasebniki s koncesijo. V prihodnje si bomo pri teh storitvah prizadevali za modernizacijo, predvsem z izvajanjem storitev v manjših enotah po sodobnih konceptih (na primer obravnava v okviru gospodinjstev skupin, bivalne enote), razvojem oddelkov za posebne skupine starejših (osebe z demenco, osebe s poškodbo glave, osebe z različnimi vrstami invalidnosti) ipd. Del institucionalnih kapacitet bo treba prenesti v skupnostne oblike in hkrati s tem razviti tudi nove (alternativne) oblike bivanja v lokalnem okolju. Ob orisu stanja v slovenskih domovih za starejše se poraja več vprašanj glede lociranja, njihove arhitekturne zasnove in bivanjske kakovosti.«
(Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013–2020)

Praksa dokazuje, da je posodabljanje nastanitve z oskrbo v Sloveniji izredno slabo reševano. Ob hitrem staranju prebivalstva postaja očitno, da se bo še naprej zviševal fond praznih in za starejše manj oziroma povsem neprimernih stanovanj, na nepremičninskem trgu pa ni ustrezne ponudbe. Ob pomanjkljivi ponudbi se seveda zelo težko zagotoviti možnosti sprotne reševanja potreb, kaj šele, da starostniki ostanejo v svojem bivalnem okolju.

Problema širitve ponudbe bivanja z oskrbo ne predstavlja le manko na nepremičninskem trgu, temveč je problematično tudi stanje obstoječega lastniškega stanovanjskega fonda – prevelike enodružinske hiše, stanovanja v višjih etažah v objektih brez dvigal, potreba po prilagajanju stanovanj s posegih v konstrukcijo objektov – kar pomeni, da je reševanje prilagoditve obstoječih stavb potrebam starostnikov investicijsko izredno zahtevno. Slednje pomeni, da je treba ob iskanju rešitev, kako preurejati prevelika stanovanja, vzpodbuditi razvoj novih oblik in načinov nastanitve z oskrbo, ki bo temeljil na solidarnosti in samopomoči družbe – kar predstavlja v desetletju porasta individualizacije družbe izjemno velik izziv. Družbeni pomen arhitektovega dela se je v slovenski družbi neopazno hitro skrčil zgolj na reševanje arhitekturnega oblikovanja, kar za kvalitetno načrtovanje storitev za oskrbo ter vseživljenjskega bivalnega okolja ni ustrezno. Arhitekti v Sloveniji že desetletja niso bili pozvani k razvoju inovativnih zasnov večgeneracijskih hiš in stanovanj, ki bi zagotavljali fleksibilnosti stanovanjskega tlora kot tudi možnost faznega preurejanja stanovanj specifičnim potrebam starostnikov. Tudi pri politiki načrtovanja enodružinskih hiš bo treba čim prej uvesti spremembe – namesto da arhitekti načrtujejo energijsko varčne hiše za eno generacijo, se bo treba zavzeti in promovirati potrebo po načrtovanju in izgrajevanju večgeneracijskih stanovanjskih enot v čim bolj raznovrstnih stavbnih tipologijah.

Pot do sprememb bo izjemno težka, ker je vprašanje politike in načrtovanja bivanja starostnikov tudi globalno gledano izjemno zahtevno. Letošnji beneški arhitekturni bienale z nosilno temo »How Will We Live Together« ni ponudil ne tematskega sklopa in ne fokusa, ki bi ob poudarjeni skrbi za razvoj novega javnega

prostora in skrbi za okolje osvetlil potrebo po kakovostnem načrtovanju bivanja starejših s poudarjeno skrbjo za čim bolj kvalitetno integracijo starejših občanov v njihovih bivanjskih okoljih. Tudi s strani nacionalnih paviljonov ni moč zaznati interesa za posodabljanje in razvoj novih načinov bivanja starejše – in to v primeru pandemičnega bienala, ki se je iz lanskega leta prestavil v letošnje in ko je zaradi pandemije daleč največ žrtev med starejšimi. Ob poudarjanju potrebe po vključevanju raznolikih socialnih skupin v participatorno načrtovanje je skoraj nerazumljivo, da na bienalu skoraj ne najdemo primerov dobre prakse participatornega sodelovanja s starejšimi. Videti je, kot da se arhitekti izjemno prizadevno ukvarjajo s specializiranimi temami, ki bazirajo na razvoju novih tipologij javnih odprtih prostorov, novih materialov, ekologiji, zeleni arhitekturi ob vključevanju participatornega načrtovanja. Ali bienale kaže na trend izključevanja arhitektov pri reševanju vprašanj bivanja in na globalni prenos družbene vloge arhitekta – generalista na specializiranega oblikovalca?

U kot umeščanje domov za starejše v urbano strukturo

Praksa umeščanja in izgrajevanja domov za starejše v urbano strukturo je v Sloveniji že desetletja nespremenjena in odvisna predvsem od parcialnega reševanja, zato je že dalj časa izredno specifična ter vidno odmaknjena od primerov dobre prakse drugod po Evropi. Domovi za starejše se večinoma gradijo na lokacijah po obrobju naselij ali zunaj njih (na samem), največkrat brez celovitega načrtovalskega pristopa s šepajočim in zastarelim razvojem sistema oskrbe.

Dokler izgradnja domov za starejše ne postane širši javni interes, si arhitekti ne bodo uspeli povrniti ali zagotoviti vidnejše vloge v procesih odločanja, kje, kate-re in kakšne prostore starejši ljudje sploh potrebujejo. Vprašanje pa je, ali si tega sploh želijo. Brez javnega interesa za celovit načrtovalski pristop, ki presega vprašanje zasnove samih stavb in izkazuje potrebo po vključevanju arhitektov v celostno načrtovanje, arhitekti pri načrtovanju domov za starejše ne bodo mogli preseči obstoječih normativno prostorskih in gradbenotehničnih vprašanj, kot tudi ne sodelovati pri širitvi specializiranih znanj in z njihovim razumevanjem ter generalističnim povezovanjem ponuditi inovativnih rešitev, ki bi presegle današnje prakse.

Manko reševanja in počasnost pri posodabljanju državne zakonodaje na področju celostne oskrbe imata izjemen vpliv na nizko razvito javno zavest, ki vzpodbuja usmerjanje občine pri zavzemanju za gradnjo domov s čim višjo arhitekturno kvaliteto in na urbano čim bolj primernih lokacijah. Država v zadnjih petnajstih letih ni zgradila niti enega novega doma za starejše, obstoječe zmogljivosti slovenskih domov za starejše pa že desetletja ne zadoščajo potrebam in povpraševanju (v Sloveniji je trenutno 10 tisoč prosilcev za prosta mesta v domovih). Ob tem, ko se število vlog iz leta v leto povečuje, se ob visokem primanjkljaju nastanitve, ki bi ga z današnjim tempom novogradnje in prenove domov »pokrili« šele v prihodnjih dvajsetih letih, se družba ne ukvarja z vprašanjem kvalitete, ne kvantitete, temveč le s krpanjem potreb.

Večina domov za starostnike je srednje velikih (od 150 do 300 varovancev), slaba polovica je manjših, toda tudi večina teh glede na izbrane lokacije in arhitekturne zasnove nasprotuje morfologiji in funkcionalnemu ustroju naselij – gradnja domov za starostnike se prav tako slabo navezuje na obstoječo javno infrastrukturo, kar pomeni, da je brez težnje po sinergijskih učinkih, ki bi jih bilo smiselno vzpostavljati v dobrobit vseh. Ne smemo pozabiti na izjemen potencial slovenskega podežja in slovenske suburbije, ki sta v prvih letih po osamosvojitvi države kazala znake, da bosta postala izjemno priljubljen prostor za evropske upokojece (evropska »Florida« – slednje so v devetdesetih letih nakazovali trendi nakupovanja nepremičnin v podrazvitih okoljih (npr. krajinski park Goričko, Kozjansko...), v bližini termalnih kompleksov ter na slovenski obali, vendar se je trend kmalu zaustavil in preusmeril).

Razlogov za izgrajevanje »mastodontov« na robovih ali zunaj naselij in vasi so izjemno preprosti – občine skušajo odgovoriti na čim več potreb z eno samo rešitvijo. Pri tem smo hkrati priče interesa investitorjev, ki gradijo pri nas, za čim večji dobiček – v takšni situaciji seveda ni priložnosti za bolj kompleksne prostorske posege s kvalitetno in odgovorno arhitekturo. Slednje je tudi ključni razlog, da z izgrajevanjem domov za starejše le izjemoma pride do nadgradnje urbanega prostora (praviloma gre za srečno naključje) s težnjo po vzpostavljanju vseživljenjskega bivalnega okolja. Večina investicij temelji na izkoriščanju maksimalnih kapacitet – v arhitekturno oblikovnem smislu domovi zato niso prostorske dominante, temveč prostorski ekscesi, ki na daleč kažejo, kako družba skrbi za starejše (prehitro reševanje problematike večletnega primanjkljaja kapacitet).

Zagovarjanje načrtovanja in izgrajevanja manjših domov z razpršeno integrirano strukturo, ki se je sposobna prilagajati raznolikim funkcionalnim in prostorskim potrebam oskrbe, je v dani situaciji nuja, vendar je njena realizacija za zdaj obsojena na neuspeh. Z nizko razvito stopnjo skrbi za starostnike in šibko ekonomijo so omejene praktično vse možnosti za razvoj, uvajanje in testiranje novih prostorskih rešitev. Ob zavedanju, da primanjkuje oskrbnega in strokovno usposobljenega osebja na vseh področjih, bi bilo smiselno, da država podpre procese vključevanja arhitektov v domeni celostnega načrtovanja in razvoja družbe ter da obdrži politiko javnega arhitekturnega natečaja. Vseživljenjskega bivalnega okolja na plečih posameznika drugače ne bo mogoče vzpostavljati.